

KADIN SÖZLÜ TARİH SEMİNERİ ÜZERİNE

Birsen Talay Keşoğlu*

1990 yılında açılan Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, Şubat 1994 tarihinde Kadın Eserleri Kütüphanesi Kadın Sözel Tarih Çalışmaları Pilot Projesi'ni başlatmıştır. Bu proje, Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün maddi desteği ile gerçekleştirilmiştir. Proje kapsamında 1923 yılından önce doğmuş çeşitli mesleklerden 12 kadınla; Hayrünnisa Köni, Sare Okçu, Gültekin Ağaoğlu, İclal Balkan, Esma Deniz, Neşet Eren, Seniye Fenmen, Liza Eskenazi, Peride Celal, Zeynep Fırat Menemenci, Araksi Orakyan ve Nimet Özgüç ile görüşmeler yapılmıştır. Vakıf, 1999 yılında The British Council desteğiyle bir yıl süren bir sözlü tarih projesi daha gerçekleştirmiştir. Bu proje kapsamında CHP, MHP, DYP, ANAP, DSP ve Fazilet Partisi'nden, içlerinde Gönül Say, Melek Denli Karaca, Nazlı Ilıcak, Nesrin Nas ve Oya Akgönenç'in de bulunduğu 10 kadın milletvekili ile görüşmeler yapılmıştır. Kadın Eserleri Kütüphanesi, bu yıl ise ilk kez bir sözlü tarih sertifika programı düzenlemiştir. Bu yazıda da Sözlü Tarih – Sertifikalı Eğitim Programı adını taşıyan bu etkinlik ele alınmaktadır.

Kadın Eserleri Kütüphanesi'nin düzenlediği, 5 Mayıs 2018 tarihinde başlayan ve 27 Mayıs 2018 tarihinde sona eren sözlü tarih sertifika programında beş oturumluk sözlü tarih seminerleri gerçekleştirilmiştir. Bu sertifika programında temel amaç sözlü tarih yöntemini anlatmak, bu alanda çalışacak olan araştırmacılara yol göstermek ve sözlü tarih çalışmalarının yaygınlaşmasını sağlamaktır. Bu seminer dizisi sadece bilgilendirmek amaçlı değildi; düzenli katılım ve bir sözlü tarih projesi geliştirme zorunluluğu sonucunda katılımcılara bir sertifika verilmesi de hedeflenmişti.

Bu sertifika programına kadınların ilgisi çok yoğun oldu (katılımcıların yaklaşık %90'ı kadındı). Sözlü tarih araştırması yapan ve yapmaya niyetli araştırmacıların çoğunluğunun kadın olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu programda, çoğu yüksek lisans ve doktora öğrencisi olan genç araştırmacılar için yol gösterici bir deneyim yaşandığını söylemek de yerinde olur.

Sertifika almak için beş oturumun tümüne katılmak, mutlaka bir sözlü tarih projesi planlamak ve bunu taslak olarak sunmak gibi önkoşullar da vardı. Son iki oturumda katılımcılar kendi projelerini sundular ve ardından yapılan tartışmalar çerçevesinde, geliştirici sorular ve yanıtlarla, çalışmalarını yeniden yapılandırdılar. Son gün tüm katılımcılara sertifikaları ve seminer verenlere de teşekkür belgeleri verildi. Katılımcıların içinde üniversite dışından

kriz, göç gibi büyük toplumsal olayların araştırılmasında en iyi yöntemlerden birinin sözlü tarih çalışmaları olduğu ifade edildi.

Sözlü tarihin aşamaları, yöntemi (teori, feminist teori, vs.), sorunları tartışıldı. Sözlü tarihin belli başlı ürünleri, kitap (bilimsel, resim, öykü, roman), belgesel, film, makale, tez olarak sıralandı. Akgökçe, yöntem konusunda, teorik çerçevenin kurulması zorunluluğunu ele alarak, feminist, Marksist ya da herhangi bir teori üzerinden yapılması gerektiği üzerinde durdu.

Tarih yazımın en önemli sorunlarından biri, yazılı belge olarak kaynak sorunu ele alındı. Yazılı belge varsa da, temel olarak “kim yazdı” sorusunun ilk önce sorulması gerektiği özellikle anlatıldı. Sözlü tarihin kendi belgesini yaratabildiği ancak bunun öncesinde yazılı belgelere, arşiv kaynaklarına mutlaka başvurulması gerektiği açıklandı. Sözlü tarih çalışmasına başlamadan önce sorulacak iki temel mesele olarak “kimin yararına” ve “kim konuşuyor” soruları belirlendi. Bir bütün olarak tarih yazımı ve tarihin kendisi, hizmet ettiği toplumsal amaca ve ereğe bağlıdır ifadesi tartışıldı.

İkinci oturum, 12 Mayıs 2018 tarihinde yapıldı ve başlığı “Lisans ve Yüksek Lisans Düzeyinde Üniversitelerde Sözlü Tarih Çalışmaları Örnekleri” olarak belirlenmişti. İlk konuşmayı Birsen Talay Keşoğlu, tarih yazımında Herodot ve Thukidides’ten başlayıp Ranke, pozitivizm, belge fetişizmi, Annales Okulu örneklerini izleyerek, sözlü tarihin tarih yazımındaki yerine değindi. Herodot ve sonraki tarih aktarıcılarının siyasi–ekonomik yönden güçlü insanları anlattıklarını vurgulayarak, sözlü tarihin farkı üzerinde durdu. En önemli özelliğinin tarihin nesnesi olan insan unsurunu kendisine temel bilgi kaynağı sayması ile insanı, tarihin öznesi olarak odak noktasına koyması olduğu vurgulandı.

Rönesans ve Reform hareketleri ile Avrupa’da Hristiyanlığın etkisindeki tarih yazımının terk edilmeye başlanmasıyla birlikte, Aydınlanma Çağı ile tarih düşüncesinden dinî unsurların ayıklanarak, XIX ve XX. yüzyıllarda tarih anlayışı ve yazımında önemli değişimler yaşandığı aktarıldı. XIX. yüzyılda Sanayi Devrimi’nin de etkisiyle bilimsel bilgi ve yöntemlerin büyük saygınlık kazanmasıyla, tarihçilerin tarih yazıcılığını bilimsel ilke, kural ve yöntemlere oturtarak bilimsel nesnellığe sahip bir tarihsel bilgi üretimi arayışına girmelerinin daha yakıcı hale geldiği, sosyal bilimlerde yöntem örnekleri verilerek anlatıldı. Bu arayışa yönelen tarihçilerin; tarih bilimini, doğa bilimlerinden farklı, kendine özgü, belirli kural ve yöntemlere dayanan bir araştırma alanı olarak algılamaya başladığı vurgulandı. Leopold von Ranke örneğinden yola çıkarak, tarih yazımının birincil kaynaklarla yapılmasını ve bu belgelerin katı kurallara bağlanmış eleştirel incelemeye tabi tutulması gerektiğini savunanların zaman zaman belge fetişizmi ile karşı karşıya gelmelerinin kaçınılmaz olduğu sonucu üzerinde duruldu. Birincil yazılı kaynakların tarih yazımındaki önemi reddedilemez ancak “kim yazdı” sorusu sorulmadan gerçekleşecek önkabulün yaratacağı sorunlar açıklandı.

Sözlü tarihin Avrupa ve Amerika'daki kökleri anlatıldı ve Türkiye'de 1990'lardan sonra gelişmesi, dönem itibarıyla liberal entelektüel bir ortamın yaratılması ile resmi tarihin de eleştirilebilir zemine oturtulabilmesine bağlandı. Ancak, çoğunluğu erkek olan tarihçilerin toplumsal tarih anlayışını ve birincil kaynak kullanımı dışında başvurulan her yöntemi ciddi bir eleştiri bombardımanına tabi tuttukları ve özellikle Osmanlıca belge kullanmadan tarih yazanların, tarihçi olmamakla suçlandığı ifade edildi. Bunun bir iktidar savaşı haline gelmesinin temel nedeni, sözlü tarihin sesi kısılmış toplum kesimlerinin sesini duyurabilme ve resmi tarihe eleştirel bakabilme özelliğine bağlandı.

Birsen Talay Keşoğlu, sözlü tarih yöntemiyle yaptığı “Türkiye’de Sosyalist Kadın Dernekleri 1975-1980” başlıklı doktora tezinden örnekler vererek, kadınların tarihte nasıl görülmez kılınmaya çalışıldığını, kadınların çabalarının, varlıklarının büyük anlatıların arasında önemsiz kılındığını ancak sözlü tarih yöntemi ile bu engelin aşılabildiğini anlattı. Özellikle darbe dönemlerinde tüm belgelerin yok edildiği zamanda, sözlü tarihin önemi vurgulandı. Erkeklerin biyografilerini rahatlıkla kaleme aldıklarını ve başarılarını büyük bir rahatlık ve özgüvenle sunduklarını ancak kadınların bunu yapmakta çekinceli davrandıklarını açıkladı ve tam da bu nedenle kadın sözlü tarihinin, feminist tarih yazımının oluşturulması için önemine değindi.

Aylin Doğan, Yeditepe Üniversitesi’nde Yüksek Lisans eğitimi sırasında Birsen Talay Keşoğlu’nun dersinde yaptığı sözlü tarih araştırması, “Rumelifeneri: Bir Balıkçı Köyünde Mutfak Kültürü” isimli çalışmasını çektiği fotoğraflarla birlikte anlattı. Mutfak kültürünün yavaş yavaş kaybolmaya başladığı bu dönemde, gastronomi alanındaki sözlü tarih çalışmalarının önemine değindi. Çalışmasının ikinci bölümünde Rumelifeneri’ndeki kadınlarla yaptığı görüşmeleri aktardı ve “Fener’in kadınları çalışkandır, kocalarına yük olmazlar” başlığı altında kadınların balığa nasıl çıktıklarını, ağıları nasıl tamir ettiklerini ve günlük yaşamlarını içtenlikle ortaya koyduklarını anlattı. Aylin Doğan’ın ayrıca şimdilerde kaybolmak üzere olan yemeklerin tarifini de verdiği çalışması çok ilgi çekti.

Ezgi Duyfem Kırılmaz ise, Yeditepe Üniversitesi’nde Birsen Talay Keşoğlu’nun danışmanlığında yazdığı “Türkiye’nin İlk Kadın Milli Basketbol Takımı” başlıklı tezini, hayatta kalan kadın sporcularla yaptığı görüşmeleri ve erkek milli takım oyuncularının nasıl ayrıcalıklı olduğunu, erkek sporcuların iyi bir otelde konaklarken, kadın sporcuların bir binanın bodrum katında, ekmeklerinin üstüne Sana yağı sürerek beslendiklerini anlattı ve bu oturum da çok ilgiyle takip edildi. Katılımcılardan bir kişi kadın sporcuların bu ötekileştirme (ayrımcılık) konusunda farkındalık yaşayıp yaşamadığını sordu. Ezgi Duyfem, görüşmenin başında kendilerinin ayrımcılığa uğradıklarının farkında olmadıklarını ancak sohbet ilerledikçe, erkek sporculara ilişkin sorularla bu ayrımcılığın daha net biçimde ortaya çıktığını vurguladı. Sözlü tarihin bu yanı, görüşülen kişinin de geçmişi yeniden değerlendirme, hatta terapi ve

nihayetinde geçmişî doğru yere oturtma konusundaki önemi bu çalışmada da öne çıkmış görünmektedir.

Üçüncü oturumda Pınar Melis Yelsalı Parmaksız, bellek üzerine bir seminer verdi. Parmaksız, yeni çıkan kitabında siyasetçi eşleri ile yaptığı mülakatları da aktardığı oturumda, ağırlıklı bellek üzerine teorik bir değerlendirme yaptı. Sözlü tarih çalışmalarında kullanılan birçok kavram, kişi ve disiplinler arası konular ele alındı.

Parmaksız, “Hatırlamanın Cinsiyeti” başlığı altında meseleye feminist bilgi teorisi, tarih yazımı, sosyal teori ve bellek çalışmaları alanlarından gelerek yaklaşmayı deneyen sunumunda kadınların deneyimini merkeze koyan feminist metodolojinin özellikle de feminist duruş teorisinin deneyimi nasıl kavramsallaştırdığı üzerinde durdu. Deneyimin nasıl anlaşılması gerektiği kadar kimin deneyimi sorusu da feminist metodoloji gibi tarih için de önemli olduğu için bunun tarih yazımı açısından demokratikleştirici etkilerinden söz edildi. Böylesi bir bakış açısının izdüşümü sosyal teori içinden, özellikle de özne ile yapı arasındaki ilişkiyi yeniden düşünmeyi gerektiren postyapısalcı kırılma çerçevesinde ele alındı. Ayrıca, yeni gelişen interdisipliner bir alan olan Bellek Çalışmaları yaklaşımı açısından hatırlamanın cinsiyeti sorunsalı çerçevesinde özellikle hatırlamanın fenomenolojik analizi üzerinde duruldu.

İki bölüm olarak tasarlanan sunumun ikinci bölümünde anlatı ve deneyim sorunsalları üzerinde düşünmenin pratik örnekleri üzerinden gidilerek saha araştırmasında ve verilerin analiz edilmesinde karşılaşılabilecek muhtemel durumlar tartışıldı. Son olarak da potansiyel araştırma konularının neler olabileceği örnekler verilerek konuşuldu. Parmaksız'ın siyasi lider eşleriyle yaptığı çalışması da yine farklı bir örneklem olarak bir sözlü tarih araştırmacısının karşılaşılabileceği durum ve sorunlarla ilgili çeşitli detaylar içeriyordu.

Dördüncü oturumda ise Ayşe Durakbaşı ve Meltem Karadağ'ın “Eşraf Ailelerinde Kadın Anlatıları” adlı sunumları oldu. Ayşe Durakbaşı, Meltem Karadağ ve Gül Özsan'ın birlikte gerçekleştirdiği “Türkiye’de Taşra Burjuvazisinin Oluşum Sürecinde Yerel Eşrafın Rolü ve Taşra Kentlerinde Eşrafın Rolü” başlıklı TÜBİTAK projesini ve elde ettikleri sonuçları paylaştılar. 16 aile ile görüşmeler yaptıklarını, bu ailelerden 11 erkek ve 19 kadın görüşmeci ile mülakatları yarı-yapılandırılmış biçimde gerçekleştirdiklerini belirttiler. Taşradaki eşraf ailesinde kadınların kendilerini nasıl ve hangi sebeplerle merkezde konumlandıklarını aktardılar. Bu sözlü tarih çalışmasını Muğla, Denizli, Aydın, Kahramanmaraş ve Gaziantep’te gerçekleştirdiklerini belirttikten sonra, görüşmelerin videoları ve fotoğraflarını da paylaştılar. Eşraf ailesinden gelen kadınların, kendi aile kökenlerini çok önemseydiği ve bunu kocalarına karşı bir güç oluşturmak için yaptıkları ifade edildi. Eşraf ailelerindeki kadınların, erkeklerden farklı anlatılar kurduklarını, öne çıkan başlıkların oldukça farklılaştığını vurguladılar. Sonuç olarak, Türkiye’de ulusallığın ve modernleşmenin taşrada kadınlar üzerinden nasıl kurgulandığını aktardılar. Eşraf ailelerinin kızlarının eğitimi için kız enstitülerinin tercih

edildiği, bu kızların meslek sahibi olmasının hedeflenmediği, eğer bir mesleği olacaksa öğretmen olmasının tercih edildiği açıklandı.

Görüşmecilere, görüştükleri kişilere öncelikle çocukluklarını anlattırmakla başlamaları tavsiye edildi. Soru biçimleri için de Paul Thompson'ın *Geçmişin Sesi* (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999) adlı kitabının arkasındaki sorulara bakmaları önerildi. Ayrıca, kadın araştırmacıların kadınlarla yaptığı görüşmelerin çok daha verimli sonuçlar doğurduğu ifade edildi. Görüşme sırasında albüme konulmak için seçilen fotoğrafların da birçok konuda yol gösterici olduğu ifade edildi.

Meltem Karadağ, elit kesimle ilişki kurmak için, onların yoksullaşmış akrabaları, arkadaşları ya da çalışanları ile iletişim kurmanın sonuç alınabilecek bir yol olduğunu, başka bir deyimle aşağıdan yukarı doğru iletişim ağının sonuç verebildiğini anlatı. Sosyal sermaye ve sembolik sermaye yaratılmasında eşraf ailesinin kadınlarının önemini altı çizildi. Taşra eşraf ailesindeki evlatlıklar meselesi ise, Ferhunde Özbay'ı da anarak şu şekilde özetlendi: Evlatlık almak için kız çocukları tercih edilir, ömür boyu süren bir ilişki biçimidir ve yüksek bir emek sömürüsü vardır.

Beşinci ve son oturumda Funda Şenol Cantek ve Elif Ekin Akşit sunumlarını yaptılar. Akşit'in Ankara'dan video konferansla katıldığı oturumda Cantek ve Akşit, sözlü tarih çalışmaları ile ilgili deneyimlerini ve yaptıkları çalışmanın detaylarını aktardı. Dört yıl önce Elif Akşit ile birlikte yaptıkları Ankara Üniversitesi, BAP projesi olan, "Kadınlardan Öğrenmek: Kadınların Sınıflar ve Kültürlerarası Bilgi Aktarımı" projesinin bir özetini sundular. Bu çalışmadan yola çıkarak, "feminist metodoloji doğrultusunda mülakat, sözlü tarih görüşmesi, odak grup görüşmesi ve katılımlı gözlem nasıl yapılır, etik sorunlar nelerdir" gibi soruların yanıtlarını öğrencilerle birlikte nasıl aradıklarını aktardılar.

Cantek, kadınların kuşaktan kuşağa, kültürden kültüre geleneksel bilgi ile kurumsal bilgiyi taşıdıklarını, bazen birinin, bazen diğerinin öne çıktığını ama ikisinin de önemini koruduğunu temel varsayım olarak ortaya koydu. Kadınlar arası bilgi aktarım pratikleri ve metodlarının toplumsal cinsiyet ilişkilerini belirlediğini, bazen daha özgürleştirici ve bazen de daha baskılayıcı olduğunu iddia etti. Bu bilginin aktarılması için uygun mekânlar, ortamlar ve bağlamlar hakkında bilgi verdi. Mutfak, homososyal mekânlardan hamam, kabul günleri, doğum, lohusalık, evlilik gibi kadınlar için önemli olan eşiklerin de bu bilginin aktarılması için vesile olduklarını belirtti.

SEMİNER PROGRAMI:

I. Oturum: 5 Mayıs 2018

Başlık: Feminist Tarih Yazımında Sözlü Tarihin Yeri, Önemi, Yöntemi, Çalışma Örnekleri

Konuşmacılar: Serpil Çakır, Necla Akgökçe, Gökçe Sözen

Okumalar:

- Gökçe Sözen, “Mağrurun Göçü.”
- Serpil Çakır, “Sözlü Tarih Projelerinde Yöntemsel ve Etik Sorunlar ve Bu Sorunları Çözme Yolları”, *Kuşaklar, Deneyimler, Tanıklıklar: Türkiye’de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı* içinde, A. İlyasoğlu ve G. Kayacan (ed.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2006, s. 57-69.

II. Oturum: 12 Mayıs 2018

Başlık: Lisans ve Yüksek Lisans Düzeyinde Üniversitelerde Sözlü Tarih Çalışmaları Örnekleri

Konuşmacılar: Birsen Talay Keşoğlu, Aylin Doğan, Ezgi Duyfem Kırılmaz

Okumalar:

- Aylin Doğan, “Rumelifeneri: Bir balıkçı köyünde mutfak kültürü...”
- Aylin Doğan, “Rumelifeneri: Bir balıkçı köyünde mutfak kültürü... (II. Bölüm)”

- Birsen Talay Keşoğlu, “Kadınların sesini duymak için ‘kayıt’ tuşuna basınca...” Kadınların Belleği: Uluslararası Sempozyumu/ Women’s Memory: The Problem of Sources, 20th Anniversary Symposium of the Women’s Library and Information Centre Foundation, *Kadir Has Üniversitesi Yayınları*, İstanbul, 17-19 Nisan 2009, s. 243-253.
- Paul Thompson, *Geçmişin Sesi: Sözlü Tarih*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 1-62. Birinci ve İkinci Bölümler: “Tarih ve Topluluklar”, “Tarihçiler ve Sözlü Tarih.”
- Ezgi Duyfem Kırılmaz, “Türkiye Cumhuriyeti’nde kurulan ilk kadın basketbol takımına dair sözlü tarih çalışması”, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans tezi.

III. Oturum: 19 Mayıs 2018

Başlık: Hatırlamanın Cinsiyeti: Bellek, Deneyim ve Anlatı

Konuşmacı: Pınar Melis Yelsalı Parmaksız

- Pınar Melis Yelsalı Parmaksız, “Kadınların Belleği: Hatırlama, Anlatı, Deneyim ve Toplumsal Cinsiyet”, *Birkaç Arpa Boyu...* içinde, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 563-580.
- Pınar Melis Yelsalı Parmaksız, “Kadın anlatıları ne anlatır? Lider eşlerinin yaşam tarihlerinde öznellik ve deneyim”, *Kadın Hayatlarını Yazmak: Oto/Biyografi, Yaşam Anlatıları, Mitler ve Tarih Yazımı Uluslararası Sempozyum Bildiri kitabı*, Birsen Talay Keşoğlu ve Leyla Şimşek-Rathke (ed.), 2014.

IV. Oturum: 26 Mayıs 2018

Başlık: Eşraf Ailelerinde Kadın Anlatıları

Konuşmacılar: Ayşe Durakbaşı, Meltem Karadağ

Okumalar:

- Ayşe Durakbaşı, “Taşra burjuvazisinin tarihsel kökenleri”, *Toplum ve Bilim*, sayı 18, 2010, s. 6-38.
- Meltem Karadağ, “On Cultural Capital and Taste: Cultural field in a Turkish city in historical perspective”, *European Societies*, 2009.
- Meltem Karadağ, “Taşra kentlerinde yaşam tarzları alanı: Kültür ve ayırım”, *Toplum ve Bilim*, sayı 18, 2010, s. 39-58.

V. Oturum: 27 Mayıs 2018

Başlık: Kadınlardan Öğrenmek: Kadınların Kuşaklar ve Sınıflar Arası Bilgi Aktarımı

Konuşmacılar: Elif Ekin Akşit, Funda Şenol Cantek

Okumalar:

- Funda Şenol Cantek ve Elif Ekin Akşit, “Kadınların Kuşaklar ve Sınıflar Arası Bilgi Aktarımları”, *Birkaç Arpa Boyu...* içinde, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 525-561.

* Birsen Talay Keşoğlu, Beykoz Üniversitesi İngilizce Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde çalışmaktadır.